

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ХАЛІМОН Наталія Миколаївна

УДК 37:929 (043.3)
ББК Ч 33 (4 УКР)6
Х 17

**ПЕДАГОГІЧНА І НАУКОВО-МЕТОДИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ Л. П. ДЕПОЛОВИЧ (1869-1943 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ-2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чернігівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ДАВИДЕНКО Андрій Андрійович,
Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені
К.Д. Ушинського, завідувач кафедри
природничо-математичних дисциплін та
методики їх викладання

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ВАСИЛЕНКО Володимир Аркадійович,
Кіровоградський приватний вищий
навчальний заклад «Соціально-
педагогічний інститут Педагогічна
академія», ректор

кандидат педагогічних наук, доцент
ДЕМЧЕНКО Наталія Михайлівна,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, доцент кафедри
педагогіки

Захист відбудеться 21 січня 2015 року о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 20 грудня 2014 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сиротюк В.Д

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена модернізаційними процесами в галузі освіти, науки та культури в українському суспільстві. Важливим джерелом збагачення теорії і практики сучасної системи освіти в Україні є неподільна єдність навчально-виховного процесу із багатомісячним педагогічним досвідом. У сучасних умовах розвитку українського суспільства необхідним є глибоке вивчення, критичне осмислення й творче використання національного духовного здобутку минулого для розуміння новітніх феноменів і процесів у соціокультурній сфері.

Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті, Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки акцентують увагу на потребі виховання національно свідомої, високоморальної особистості громадянина та визначають перспективи розвитку національної системи освіти в Україні на початку XXI століття.

Таким чином, цілком логічним є дослідження українськими вченими науково-педагогічного досвіду й спадщини освітніх діячів минулої, оскільки їх творчий доробок уможливило розширення джерелознавчих витоків історії педагогіки та впровадження найцінніших досягнень у зміст сучасної української національної освіти. Вивчення ж теоретичних пошуків і практичного досвіду педагогічних персоналій є одним із найвагоміших напрямів історико-педагогічних досліджень в Україні.

Історія педагогічної думки й освіти крізь призму життєписів персоналій ставала предметом наукових досліджень у різні часи. Відповідно творчим доробком класиків світової педагогіки (А. Дістервег, Я.-А. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо), українських просвітителів (Г. Ващенко, О. Духнович, Я. Мамонтов, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський) завдяки науковим дослідженням сучасних учених (В. Василенко, В. Вихруц, Г. Головка, О. Джус, Т. Завгородня, О. Кочмар, Н. Дем'яненко, З. Нагачевська, Н. Демченко, А. Кава, І. Стражнікова, Б. Ступарик, М. Ярмаченко, Л. Платаш та ін.) вагомо збагачено розгляд персоналій представників вітчизняної педагогічної науки. Результати вивчення дослідниками педагогічних персоналій не лише збагачують й урізноманітнюють здобутки українських педагогів про історико-педагогічний процес, а й сприяють його новій інтерпретації, що уможливило подолання стереотипів і моделювання нових підходів до вирішення проблем у сучасній освіті.

Розширюючись і поглиблюючись у своєму розвитку, сучасна педагогічна думка залучає нові феномени й фактори, які раніше не були об'єктом дослідження, тому інтерес до педагогічних персоналій зростає й

значна частина творчих біографій уперше стає об'єктом наукової рефлексії. Це стосується постаті Лідії Платонівни Дєполович (1869-1943), педагогічна спадщина якої є джерелом для виявлення її педагогічних ідей, з'ясування засад педагогічної позиції, реконструкції науково-педагогічної діяльності, обґрунтування внеску в розвиток педагогічної науки. Лідія Платонівна Дєполович – маловідомий педагог-методист початкової освіти 20-30-х років ХХ століття із Чернігівщини, автор довідкового букваря для учнів, що витримав 19-ть перевидань та інших чисельних посібників із навчання дітей грамоти, зокрема: читанок, математичних задачників, букварів для шкіл грамоти, робочих книг, методичних порадників тощо.

За відомим висловом К.Д. Ушинського, створення букваря є чи не найважливішим і найпочеснішим завданням дидактики. Українська букваристика має глибоку історію. Її сплески відомі з епохи українського національного відродження. Букварі П. Куліша й Т. Шевченка, М. Максимовича, К. Шейковського, І. Деркача, М. Гатцука, О. Строніна, Ю. Дарагана, Л. Яценко, О. Потебні, С. Русової, Н. Гов'ядовської, Б. Саженьюка... Цей список можна продовжувати, бо, скажімо, лише в 20-х роках минулого століття букварі створювалися не тільки в загальнодержавному масштабі, а практично вони видавалися й функціонували в кожному регіоні, у кожному більш-менш культурно розвинутому місті. Подібний бум букваротворення спостерігався й протягом 23 років української державності. Нам відомі близько 40 українських букварів, створених у різних регіонах України, які, безумовно, роблять вагомий внесок у розвиток українського підручникотворення, є виразним надбанням української педагогічної науки в галузі букваристики. Однак, на жаль, не всі букварі однаково доступні дітям і кількість не завжди означає якість. Тому з огляду на це виникає негайна потреба в аналізі букварів. Актуальність букваристики зросла в наш час, коли за парти сіли не 8-9-річні діти, як за часів К.Д. Ушинського, а шестирічні першокласники.

Здійснення нових кроків до модернізації навчальної книги, удосконалення змісту, структури, методичного оснащення сучасного букваря неможливі без урахування історичного досвіду попередніх поколінь з цієї проблеми. Одним із джерел вивчення такого досвіду є навчальні книги з опанування грамоти для українських шкіл 20-60-х років ХХ століття під редакцією Л. Дєполович. Специфіка її навчальних книг, що поряд з іншою педагогічною літературою є для спеціалістів джерелом наукової інформації, полягає в її безпосередніх зв'язках з широкими народними масами. Вона активно діє на суспільну свідомість, віддзеркалюючи основні соціально-політичні реалії епохи. Крім того, підручники Л. Дєполович увібрали в себе науковий потенціал українських громадсько-педагогічних діячів, акумулюючи й концентруючи передові педагогічні ідеї, погляди й теорії конкретного історичного періоду. При цьому варто звернути увагу, що буквар є також витвором книжкового

мистецтва і може складати цінність як джерело вивчення історико-культурної спадщини України. Таким чином, буквар Л. Дєполович, її підручники з навчання грамоти та методичні посібники є багатовимірним феноменом педагогічної думки та книгодрукування і тому вимагають комплексного вивчення для творчого застосування в умовах сучасної розбудови національної школи. Крім того, педагогічні погляди Л. Дєполович про диференціацію навчання, індивідуальний підхід до кожної дитини, значення використання міжпредметних зв'язків, важливість ігрової діяльності на уроці та збереження здоров'я дітей важливі й актуальні для сучасної школи. Проте, не дивлячись на це педагогічна й методична спадщина Лідії Дєполович до цього часу не стала предметом вивчення та аналізу.

Стан розробки досліджуваної теми. В українській історіографії немає жодного наукового дослідження про Л. Дєполович. Чернігівські краєзнавці В. Сапон та Д. Калібаба у своїх працях (В. Сапон. 100 славних чернігівських імен нашого тисячоліття // «Дєснєнська правда», № 164 від 15 жовтня 1998 р., Д. Калібаба. Відомі діячі культури, науки, політики Придєсення. – Чернігів, 1995 р.) згадують про Л. Дєполович як українського педагога, методиста початкової освіти й автора довоєнного букваря та читанок.

Коротка інформація про Л.П. Дєполович як українського педагога й методиста початкової освіти, укладача й упорядника посібників для навчання грамоти міститься в «Українському педагогічному словнику» 1997 року за редакцією С. Гончаренка. У такому ж контексті епізодично йде мова про Л. Дєполович у статтях В. Калабської «Принцип народності у змісті підручників для учнів початкових шкіл Наддніпрянщини (друга половина XIX – початок XX ст.) та Н. Богданець-Білоskalенко «Створення підручників з читання на Західних і Східних теренах України (середина XIX – кінець XX ст.). І. Руснак та О. Фізеші у своїх кандидатських дисертаціях тільки фіксують той факт, що Л.П. Дєполович була автором букварів та читанок, не акцентуючи уваги на докладному аналізі її методичних здобутків.

Потреби шкільного навчально-виховного процесу сучасної школи та актуальність педагогічних ідей Л. Дєполович в умовах сьогодення, з одного боку, та відсутність ґрунтового наукового дослідження педагогічної спадщини Л. Дєполович, з іншого, зумовили вибір теми дисертації: **«Педагогічна і науково-методична діяльність Л.П. Дєполович (1869-1943 рр.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження є складовою науково-дослідної теми Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського «Розвиток освіти й педагогічної думки в Україні першої половини XX століття». Тему дослідження затверджено вченою радою інституту (протокол № 2 від 04 квітня 2012 р.), узгоджено в

Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 7 від 25 вересня 2012 р.).

Мета дослідження полягає в комплексній характеристиці та розкритті сутності педагогічних і методичних надбань Л. Дєполович, визначенні актуальності її педагогічних поглядів, їх ролі в сучасному навчально-освітньому процесі України.

Відповідно до зазначеної мети було поставлено такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити етапи становлення Л. Дєполович як видатного педагога та формування її педагогічного світогляду.
2. Визначити провідні педагогічні ідеї та виокремити найважливіші духовно-культурні цінності в справі виховання особистості, зазначені у вченні Л. Дєполович.
3. Проаналізувати дидактичні принципи й методи, форми та засоби, які використовувалися Л. Дєполович.
4. Обґрунтувати актуальність і доцільність творчого використання спадщини Л. Дєполович у сучасній педагогічній науці й практиці в контексті модернізації сучасної освіти в Україні.

Об'єктом дослідження є життя та педагогічна діяльність Лідії Платонівни Дєполович (1869-1943 рр.).

Предметом дослідження є педагогічна та науково-методична спадщина Л. Дєполович.

Методологічною основою дослідження стали: теорія наукового пізнання з її вимогами об'єктивності, доказовості, історизму; підхід до навчання, виховання й розвитку учнів як взаємопов'язаного й цілісного процесу; основні положення системного підходу до педагогічних процесів і явищ. У дослідженні особливе значення матимуть також теоретичні положення про зв'язок історії з сьогоденням і доцільність творчого використання спадщини вітчизняних педагогів у сучасній освітній практиці.

У процесі дослідження застосовувалися сучасні наукові підходи до вивчення педагогічних персоналій: *біографічний*, який передбачає аналіз педагогічної реальності в часі й просторі; *феноменологічний*, що розкриває значення суб'єктивного досвіду як основного вимірника сутності людської особистості; *герменевтичний*, який передбачає коментування, пояснення життєпису й педагогічних ідей персоналії крізь призму історико-культурної традиції; *синергетичний*, що дає змогу обґрунтувати наукові ідеї різноманітними нелінійними зв'язками між теоріями; *парадигмальний*, який дає можливість розглянути логіку розвитку педагогічних ідей Л. Дєполович з позицій науки, її внутрішньої динаміки.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань доцільним є застосування загальнонаукових методів:

історико-педагогічного аналізу й синтезу (визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження);

конкретно-пошукових (теоретичного аналізу, синтезу, актуалізації і класифікації архівних та друкованих джерел; хронологічного, що дасть змогу розглянути становлення українського букваря та інших навчальних посібників Л. Дєполович у русі, змінах і часовій послідовності; історико-генетичного, що дасть змогу проаналізувати соціально-політичні, мовно-літературні, психолого-педагогічні умови створення букваря, інших методичних посібників Л. Дєполович і прослідкувати їх розвиток упродовж окресленого періоду; персоналістично-біографічний; пошуково-бібліографічний; порівняльно-зіставний);

емпіричних (узагальнення й систематизація теоретичного матеріалу).

Хронологічні рамки дослідження зумовлені специфікою вивчення життєдіяльності персоналії, наявністю конкретних біографічних дат і етапів формування її педагогічної спадщини, унаслідок чого в тексті дисертації йдеться про період другої половини XIX – першої половини XX століття. Нижня хронологічна межа дослідження – це 1869 рік, як початок формування світоглядних позицій, професійного визначення Л.П. Дєполович. Верхня межа пов'язана з 1956 роком, в якому востаннє було перевидано буквар Л. Дєполович.

Джерелознавча база дослідження.

Визначальне джерелознавче значення мають матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та органів державного управління України (ЦДАВОУ) (Ф.177 - ДВОУ), які містять необхідну інформацію з питань наукового рецензування педагогічних ідей Л. Дєполович. На особливу увагу заслуговують фонди Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО) (Ф. 127 – Черниговское губернское правление, Ф. 593 – Губернское народное образование, Ф. 679 – Фонды Новгород-Северской и Черниговской духовной консистории, Ф. 752 – Учреждения здравоохранения), справи яких дають можливість дослідити біографічні віхи становлення особистості Л. Дєполович.

Усебічно ознайомитися із вагомістю педагогічної спадщини видатного педагога дозволяють матеріали рукописного фонду Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, матеріали державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського Академії педагогічних наук та матеріали Національної парламентської бібліотеки України. Зокрема, це навчальні посібники (букварі, робочі книжки, читанки, математичні задачники) та методичні рекомендації щодо навчання грамоти й методики ведення уроків у початковій школі, ретельний аналіз змісту яких дозволив максимально повно розкрити сутність педагогічних ідей Л. Дєполович.

Третю групу джерел складають матеріали Педагогічного музею НАПН України та історико-краєзнавчого музею с. Ковчин Куликівського району Чернігівської області, серед яких є навчальні та методичні посібники, світлини персоналії.

Ознайомитися із законодавчою базою в галузі освіти, педагогічною думкою досліджуваного періоду допомагають відомості періодичної педагогічної преси першої половини ХХ століття, зокрема газета «Рада», часопис «Книгар», журнали «Педагогический сборник», «Журнал министерства народного просвещения», «Педагогическая мысль», «На путях к новой школе», «Украинская жизнь», «Вільна українська школа».

Унікальним за змістом джерелом варто визнати щоденник Л.П. Дєполович, який зберігається в особистому архіві О.Є. Чмеля (м. Санкт-Петербург) – її рідного онука і який дозволяє безпосередньо ознайомитися з оцінкою суспільно-політичних подій періоду Великої Вітчизняної війни з позиції світогляду Л. Дєполович (зокрема, її сприйняття факту використання авторського букваря окупаційною владою), а також розкриває її людські якості.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено комплексний аналіз науково-методичної та педагогічної діяльності автора навчальних книг, педагога-методиста початкової школи 20-30-х років ХХ століття Л.П. Дєполович;
- визначено та обґрунтовано пріоритетні соціальні, освітні тенденції, які обумовили формування загальнолюдського, професійного та педагогічного орієнтованого світогляду;
- у науковий обіг уперше введено рукописні матеріали навчально-методичної літератури Л. Дєполович, актуалізовано важливі ідеї праць педагога;
- завдяки залученню фактологічного матеріалу, методик дослідження проаналізовано й обґрунтовано особливості практичної діяльності Л.П. Дєполович;
- доведено актуалізацію педагогічних ідей і творчої спадщини педагога в контексті модернізації сучасної освіти в Україні.

Теоретична значущість полягає в комплексній характеристиці та розкритті сутності педагогічних та методичних надбань Л. Дєполович; аналізі дидактичних принципів і методів, форм і засобів, які використовує Л. Дєполович; дослідженні провідних педагогічних ідей, визначенні найважливіших духовно-культурних цінностей виховання особистості у вченні педагога; визначенні внеску Л. Дєполович у становлення та розвиток методики навчання грамоти та підручникотворення.

Практичне значення здобутих результатів. Матеріали дослідження, нові факти, положення та висновки про педагогічну спадщину Л. Дєполович можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень з теорії та історії педагогіки, історії української школи та методики викладання в початковій школі, філософії освіти, мовознавства, історії української культури; для написання підручників та методичних посібників, розробки спецкурсів та лекцій у педагогічних вузах. Фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки даного дослідження можуть бути використані в музейній роботі.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 439 від 06.10.2014 р.), Херсонської академії неперервної освіти (№ 01-23/541 від 07.10.2014 р.), Закарпатського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 543 від 07.10.2014 р.), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського (довідка № 01-12/953 від 26.11.2014 р.), Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я. Франка (довідка № 198 від 26.11. 2014 р.).

Матеріали дослідження використані для створення експозиції, присвяченої Л.П. Деполович, у Ковчинському зразковому історико-краєзнавчому музеї с. Ковчин – малої батьківщини педагога.

Результати дослідження були використані в клопотанні перед Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством юстиції України стосовно присвоєння Ковчинській школі імені Л.П. Деполович. Позитивне вирішення питання відображено в розпорядженні Кабінету Міністрів України № 160-р від 27 січня 2010 р. «Про присвоєння імені Л.П. Деполович Ковчинському навчально-виховному комплексу Ковчинської сільської ради Куликівського району Чернігівської області».

Вірогідність висновків і результатів дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; використанням достатньої кількості архівних джерел, матеріалів і першоджерел; застосуванням комплексу методів наукового пошуку, що відповідають меті, предмету й завданням дослідження в їх органічному взаємозв'язку; науковим підходом до аналізу педагогічних явищ і фактів; опорою на принципи історизму, об'єктивності; науковим аналізом фактологічного матеріалу в історико-генетичному, логічному й проблемному аспектах; співвідношення одержаних висновків із потребами сучасної української системи освіти.

Особистий внесок здобувача. Дисертантом ініційовано організацію й проведення обласної науково-практичної конференції «Культурно-освітній процес України першої половини ХХ століття та його представники», присвяченої 140-річчю від дня народження Л. Деполович (с. Ковчин Чернігівської області, 02.03.2010 р.); розроблено й упроваджено в освітню практику навчально-методичний посібник для вчителів початкових класів, вихователів, студентів та викладачів педагогічних навчальних закладів «Впровадження методів, засобів та форм навчання Л. Деполович в умовах сучасної школи» (рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського, протокол № 5 від 27 листопада 2013 р.); видано книгу «Учителем школа стоїть» у співавторстві зі Спутаєм С.М., основний матеріал для написання якої був зібраний автором дисертації; укладання та редагування книги проходило сумісно.

Апробація дослідження та публікації. Основні положення та певні висновки роботи викладені в доповідях і повідомленнях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Перспективні питання світової науки» (Болгарія, м. Софія, 17-25 грудня 2013 р.), «Сучасні наукові досягнення» (Чехія, м. Прага, 27 січня – 05 лютого 2014 р.), на регіональних науково-практичних конференціях: «Педагогічна думка Чернігівщини ХХ століття» (м. Чернігів, 2008 рік), «Культурно-освітній процес України першої половини ХХ століття та його представники» (с. Ковчин Чернігівської області, 02 березня 2010 р.), «Другі фльорівські читання» (м. Чернігів, 12 жовтня 2011 р.). Результати дослідження неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри менеджменту освіти Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського.

Основні результати дослідження відображено в 10 публікаціях, серед яких є 1 методичний посібник, 4 статті у виданнях, зареєстрованих ВАК України як фахові з педагогічних наук, 1 стаття в зарубіжному науковому педагогічному виданні, 3 – у збірниках міжнародних та регіональних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 178 найменувань (із них 15 архівних справ) та 17 додатків. Загальний обсяг роботи становить 220 сторінок, із них 160 сторінок – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, хронологічні межі дослідження, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, його методологічну основу, методи та джерельну базу, підтверджено наукову новизну, теоретичне й практичне значення дослідження, представлено апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **«Персоналія Лідії Деполович як історико-педагогічна проблема»** уперше досліджено етапи життєвого та творчого шляху українського педагога 20-30-х років ХХ століття Лідії Деполович, визначено та обґрунтовано пріоритетні соціальні, освітні чинники формування й становлення загальнолюдського, професійного та педагогічного світогляду Л. Деполович з урахуванням особливостей розвитку вітчизняної освіти другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття, розкрито та проаналізовано напрями й зміст її педагогічної та науково-методичної діяльності.

В українській історіографії немає жодної публікації про Лідію Деполович, хоча, за переконаннями науковців, персоналія та творча спадщина Л. Деполович є важливим об'єктом історико-педагогічного аналізу, проте жодного разу не була предметом окремого ґрунтовного вивчення.

У процесі дослідження опрацьовано архівні джерела, літературну, епістолярну спадщину Л. Дєполович, що дозволило визначити й висвітлити основні аспекти її життєвого й творчого шляху, розкрити погляди педагога.

Обґрунтовано методологію дослідження, яка спрямована на досягнення мети предметного аналізу, на забезпечення його організації і проведення у відповідності до поставлених завдань. Шляхом залучення герменевтичного й біографічного методів визначено систему детермінант (зовнішніх і внутрішніх), які сприяли динаміці особистісного зростання Л. Дєполович, формуванню її педагогічного світогляду. У якості зовнішніх факторів виокремлено *соціокультурне середовище*, яке включає особливості економічної, політичної, освітньо-культурної ситуації в країні другої половини XIX – першої половини XX століття. У науково-педагогічних працях з історії освіти (Л. Вовк, В. Вихрущ, О. Сухомлинська, І. Колеснікова, Г. Корнетов, Е. Дніпров, М. Константинов, О. Лаврінєнко, В. Мосіяшенко, М. Пєвзнер, А. Піскунов, С. Сірополко, М. Ярмаченко та ін.) період другої половини XIX – першої половини XX століття розглядається з одного боку як критичний, а з іншого – як такий, що заклав фундамент нової гуманістичної парадигми та її експериментального апробування в різних авторських системах, концепціях. Цей період увійшов в історію як епоха громадянських і визвольних реформ, метою яких була демократизація освітньої діяльності та утвердження у свідомості соціуму цінностей освіти.

Протиріччя традиційної (соціальної) педагогічної теорії та гуманістичного напрямку, у центрі якого була проблема виховання людини, стало стимулом розвитку педагогічної думки й визначило появу альтернативних ідей, теорій і концепцій так званої реформаторської педагогіки. Головне завдання школи вбачалось у «визволенні свідомості» на основі домінування концепції розвитку особистості як суб'єкта навчального процесу.

У результаті дослідження визначено, що творче авторське осмислення концептуальних ідей найбільш яскравих представників реформаторської педагогіки Г. Гаудіга (педагогіка особистості), Л. Гурліта (індивідуальна педагогіка), Г. Шарельмана (художньо-особистісна педагогіка), Г. Кершенштайнера (педагогіка трудової школи), Ф. Фребєля (природовідповідність навчально-виховного процесу) та ін. призвело до використання їх Л. Дєполович як підґрунтя для створення власної дидактики.

Внутрішніми факторами становлення світоглядної та професійної позиції Л. Дєполович були визначені: *макросередовище* (виховання в родині православного священика, де порядність, духовність і високі моральні ідеали були в глибокому корінні й передавалися з покоління в покоління, де був доброзичливий та високоморальний клімат і прищеплювалася любов до рідного слова, звичаїв, повага до людей праці та свого народу, високо цінувалася освіта й школа), *система освіти*, в умовах

якої здійснювалось її навчання (Ковчинська земська школа – одна з кращих шкіл Чернігівського повіту, Чернігівська жіноча гімназія), спілкування й співпраця з передовими педагогами свого часу, її сучасниками О. Музиченком, О. Астрябом, Т. Гурвич, Т. Пасікою та ін., що суттєво вплинули на світосприйняття та життєві переконання Л. Дєполович і зумовили мотивацію до педагогічної та видавничої діяльності досліджуваного періоду.

У роботі вперше визначено етапи життєтворчості українського педагога 20-30-х років ХХ століття Лідії Дєполович на підставі узагальнення біографічних фактів і творчого доробку:

1) *1869-1893 pp.* – період дитячих, юнацьких (студентських) років, становлення Л. Дєполович як особистості, набуття життєвого досвіду, здобуття освіти, формування основ загальнолюдської та національної позиції, професійного покликання. Ці роки пов'язані з навчанням у Ковчинській земській школі та Чернігівській жіночій гімназії (1885-1893 pp.);

2) *1894-1927 pp.* – набуття вчительського досвіду в сільських школах Чернігівщини та м. Чернігова (с. Количівка (1894-1900 pp.), с. Ковчин (1900-1908 pp.) Чернігівської губернії та м. Чернігів (1908-1927 pp.). У 1920-х роках Л. Дєполович упорядкувала свій перший авторський буквар «Нумо читати!», який був виданий видавництвом «Радянська школа» в 1926 році. 1927 року Л. Дєполович переїхала до м. Києва;

3) *1927-30-ті pp.* – період учителювання в школах Києва, написання підручників, посібників, методичних рекомендацій для українських шкіл. 1928 року вийшов друком другий підручник Л. Дєполович – «Перша читанка». У 1920-х роках відбулось знайомство Л. Дєполович з педагогами-реформаторами своєї доби – О. Астрябом (прихильником комплексного навчання та педагогіки трудової школи) та О. Музиченком (прихильником педагогіки особистості, індивідуальної педагогіки та педагогіки трудової школи), яке переросло в тісну співпрацю. Так у співавторстві з О. Астрябом було укладено «Математичний задачник. Перший рік навчання в міській трудшколі» (1928 р.), підручник нового типу, розрахований для комплексної системи навчання. У співавторстві з О. Музиченко складені «Робоча книжка для першого року навчання (для села)» (1930 р.), «Робітна книжка для першого року навчання (Буквар)» (1931 р.), «Буквар» (1933 р.), «Буквар» (1934 р.) та ряд методичних посібників: «Методичні зауваження для вчителя» (1933 р.), «Методпоради до навчання грамоти за букварем (На допомогу молодому вчителю)» (1933 р.), «Як навчати грамоти за букварем (Методичні поради вчителів початкової школи)» (1934 р.). Варто зауважити, що в 20-30-ті роки ХХ століття підручники Л. Дєполович, О. Астряба та О. Музиченка були одними з найпоширеніших, їхні тиражі сягали 300-500 тис. примірників і вони перевидавалися не один раз.

У 1936-1940 роках Л. Дєполович дуже активно співпрацювала в авторських колективах, які створювали новаторські підручники для шкіл грамоти. У 1936 році у співавторстві з Т. Гурвич з'являється її «Буквар для шкіл грамоти. 1940 року Л. Дєполович одноосібно редагувала «Буквар для шкіл грамоти». Ці букварі також супроводжували методики – «Як навчати грамоти за букварем Дєполович і Гурвич для шкіл неписьмених. Методичний лист» (1936 р.) та «Як навчати грамоти за букварем для шкіл грамоти Л.П. Дєполович» (1940 р.).

Проте вершиною науково-методичної діяльності Л. Дєполович став авторський буквар 1938 року видання, що витримав 19 перевидань та відповідна методика «Як навчати грамоти за букварем Л.П. Дєполович». Загальний тираж цього букваря складав понад 10 мільйонів примірників!

4) *1941-1943 pp.* – трагічний період життя в окупованому Києві, потерпання від холоду й голоду. Встановлено, що буквар Л. Дєполович перевидавався й окупаційною владою під час Великої Вітчизняної війни.

Як бачимо, науково-педагогічна діяльність Л. Дєполович була досить активною. У період з 1926 року й практично до останнього року свого життя, по 1943 рік, Лідія Платонівна систематично друкувала свої наукові доробки. В арсеналі чернігівського вчителя-методиста початкової освіти нараховується майже п'ятдесят різноманітних видань букварів (у тому числі й для шкіл грамоти, трудшкіл), читанок, математичних задачників, методичних розробок тощо. Її видання набагато років пережили свого автора. Навчальні та методичні посібники з її іменем друкувалися регулярно й у період із 1944 по 1956 роки. Останнє 19-те видання букваря Л. Дєполович було підписано до друку 20 жовтня 1955 року. Тираж складав 700 000 примірників. Останній буквар Л. Дєполович був редагований у 1956 році.

Отже, у 30-60-ті роки ХХ століття підручники Л. Дєполович були одними з найпоширеніших в Україні. Вони видавалися тиражами до 1000000 примірників. За підручниками Л. Дєполович навчалося не одне покоління українських дітей.

Як з'ясувалося, за підручниками Л. Дєполович навчались тривалий період не лише діти України, а й діти українських емігрантів за кордоном. Зокрема, у Канаді вивчення української мови за підручниками Л. Дєполович продовжувалося ще й на початку ХХІ століття.

За формою викладу матеріалу підручники Л. Дєполович є компактні, лаконічні, вирізнялися методичною послідовністю у викладенні матеріалу, доступністю та наближенням до життя. Виключно всі підручники Л. Дєполович багаті на ілюстративний матеріал, що поглиблює пізнавальну мотивацію.

Вивчення та аналіз змісту підручників Л. Дєполович для молодших школярів дає підстави стверджувати, що педагог реалізувала принципи доступності (у викладі навчального матеріалу), народності (формування національної свідомості, прищеплення любові до рідної землі й свого

народу; шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв), гуманізації (що виявляється у використанні значної кількості текстів морально-виховного характеру, спрямованих на виховання в школярів любові до ближнього, співчуття до людей похилого віку, на формування любові до природи тощо); наступності (тематичний добір та розміщення в підручниках текстових і дидактичних матеріалів), принципів науковості, зв'язку із життям, дотримання яких є головними умовами ефективності здійснення навчально-виховного процесу.

Аналізуючи навчальні посібники Л. Дєполович, можна назвати її дидактику дидактикою розвивального навчання, тісно пов'язаною з практикою повсякденного життя. Ідея саморозвитку дитини є наскрізною в її посібниках та методиках.

Отже, підручники Л. Дєполович акцентують увагу на розвивальній функції та функції самоосвіти; вирізняються науковістю, народністю, гуманістичною спрямованістю навчального матеріалу, розвивають світогляд школяра, виховують інтерес до предмету та навчання. Важливо зауважити, що всі підручники зовнішньо правильно оформлені: якісний папір, відповідний шрифт, у них акцентовано увагу на правописних особливостях слів тощо.

Проведений історико-ретроспективний аналіз життєтворчості Л. Дєполович, здійснений на основі архівних матеріалів, епістолярної спадщини, науково-публіцистичної літератури, дозволяє стверджувати, що вона прожила складне, насичене життя, багате різноманітними подіями історико-культурного характеру. Провідною у світогляді чернігівської діячки була культурно-освітня ідея, яка визначила мету й зміст її життя та діяльності.

У другому розділі **«Педагогічні ідеї та методичні надбання Л. Дєполович»** обґрунтовано провідні педагогічні ідеї, визначено найважливіші духовно-культурні цінності виховання особистості у вченні педагога, досліджено внесок Л. Дєполович у становлення та розвиток методики навчання грамоти, проаналізовано дидактичні принципи й методи, форми та засоби, які застосовувала Л. Дєполович, доведено актуалізацію педагогічних ідей і творчої спадщини педагога в контексті модернізації сучасної освіти України.

У значній частині праць Л. Дєполович («Методичні зауваження для вчителя» (1933 р.), «Методпоради до навчання грамоти за букварем (На допомогу молодому вчителю)» (1933 р.), «Як навчати грамоти за букварем (Методичні поради вчителю початкової школи)» (1934 р.), «Як навчати грамоти за букварем Л.П. Дєполович» (1938 р.) порушено питання методики викладання, структури уроку, використання наочності, проведенню практичних занять.

У контексті подальшого реформування вітчизняної школи Л. Дєполович надавала пріоритет гуманізації, формуванню в учнів високих моральних, етичних принципів, розвитку духовних сил. Головною особою в

реалізації означених принципів була особистість учителя. Діяльність учителя полягає не в простій передачі учням певної суми знань і вмій, а в організації активної діяльності самих учнів, спрямованій на засвоєння нових знань, умінь і навичок. Л. Дєполович переконує, що вчитель обов'язково повинен приділяти належну увагу розвитку творчих здібностей у дітей. Досвід показує, що коли вчитель зосереджує належну увагу на творчій роботі дітей, то він досягає прекрасних результатів у цій діяльності роботи.

Учитель, на думку Л. Дєполович, повинен бути високоморальним, мати належну методичну підготовку, бути творчим, відданим своїй справі, надзвичайно любити дітей, про що красномовно йдеться в методичній розробці «Як навчити грамоти за букварем для шкіл грамоти Л.П. Дєполович» (1940 р.).

Загальнодидактичний напрям діяльності Л. Дєполович характеризується оновленням, збагаченням і вдосконаленням змісту, методів і форм викладання. Здійснення наукового аналізу її підручників та методичних праць («Математичний задачник. Перший рік навчання в міській трудовій школі» (1928 р.), «Методичні зауваження для вчителя» (1933 р.), «Як навчати грамоти за букварем (Методичні поради вчителю початкової школи)» (1934 р.), «Як навчати грамоти за букварем Л.П. Дєполович» (1938 р.)) дозволило констатувати, що в дидактиці Л. Дєполович яскраво прослідковуються такі *принципи навчання*: принцип розвивального навчання; принцип науковості; принцип свідомого засвоєння знань; принцип активності й самостійності; принцип наочності; принцип доступності; принцип ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з життям, з практикою; принцип природовідповідності; принцип раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи та принцип гуманності. Серед *методів навчання* Л. Дєполович основними вважала: словесні (розповідь, пояснення, бесіда, робота з підручником), наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження) та практичні (робота на пришкільній діяльності, участь у дослідах). Особливого значення надавала Л. Дєполович *формі організації навчальної діяльності учнів на уроці*, виділяючи при цьому фронтальну, групову та індивідуальну організацію навчання.

Ефективними *засобами навчання* в 20-30-х роках ХХ століття педагог Л. Дєполович вважала: об'єкти навколишнього середовища; підручники, навчальні посібники та їх технічні процедури; графічні засоби (картини, малюнки, схеми тощо); прилади й засоби для демонстрації, рухоме приладдя; приміщення школи та навчальної кімнати; меблі та класну дошку тощо.

У результаті дослідження встановлено, що система поглядів Л. Дєполович визначається наявністю в її педагогічних розробках прикладних, методичних рекомендацій, що мають велике значення для історичного розвитку педагогіки. Принципи, які педагог пропагувала у

своїх працях «Орієнтація в суспільствознавстві (1930 р.), «Як навчати грамоти за букварем Л.П. Дєполович» (1938 р.) були направлені на вирішення проблем змісту шкільної освіти, яка б відповідала рівню наукових знань, сприяла формуванню гуманної та гармонійно розвиненої особистості. Провідними ідеями Л. Дєполович щодо розбудови української національної школи були: здобуття освіти рідною мовою; організація навчально-виховного процесу в школі на основі принципів гуманізму, поваги до особистості учня, народності, культуровідповідності та соціальної зумовленості навчання й виховання; виховання особистості, здатної до самореалізації можливостей, застосування набутих знань для власного та суспільного блага; активної участі учня у вирішенні навчально-виховних завдань; пріоритетність у навчально-виховному процесі розумового, трудового, морального та естетичного розвитку учня, врахування його індивідуальних можливостей; організація самоосвіти й самовиховання учнівської молоді та дорослого населення.

Аналіз творчої спадщини Л. Дєполович (з проблем індивідуалізації процесу навчання, диференційованого та особистісно орієнтованого підходів до навчання, ігрової діяльності на уроці, необхідності збереження й зміцнення здоров'я дітей, ефективності використання міжпредметних зв'язків у навчанні й вихованні) та методичних рекомендацій педагогів сучасності з цих проблем: П. Гусака, П. Сікорського, Г. Коберника, С. Логачевської, О. Святченко, Н. Запереченко та ін. (з проблеми індивідуалізації процесу навчання, диференційованого та особистісно орієнтованого підходів до навчання), Н. Слюсаренко, Г. Ващенко, Л. Тишевської, О. Савченко, О. Пометун та ін. (з проблеми ігрової діяльності на уроці), О. Дубогай, А. Грицюка, М. Смирнова та ін. (з проблеми необхідності збереження й зміцнення здоров'я дітей), О. Баранова, О. Савченко, Н. Лошкарьової, В. Максимова та ін. (з проблеми ефективності використання міжпредметних зв'язків у навчанні й вихованні) дає підстави стверджувати, що її методичні рекомендації з цих проблем актуальні в сучасній школі.

Актуальними з точки зору сьогодення залишаються погляди й думки Л. Дєполович щодо вимог до особистості педагога навчального закладу, його підготовки та професійної етики. За її переконанням педагог має бути високоосвіченою особистістю, що має фахову підготовку, володіє змістом і технологіями забезпечення сприятливих умов для розвитку дитини. Крім цього чернігівська методистка вважала обов'язковими наступні особистісні якості педагога: креативність, високоморальність та беззастережна відданість своїм обов'язкам. Саме ці вимоги до особистості педагога знайшли відображення в нещодавно прийнятому «Етичному кодексі українського вчителя» (2012 р.).

Отже, методичні ідеї Л. Дєполович і сьогодні не втратили своєї актуальності та займають вагомe місце в сучасному навчально-методичному процесі України.

Педагогіку Л. Дєполович можна назвати педагогікою особистості, експериментальною, соціальною та індивідуалістичною педагогікою, теорією трудової школи. Вона розглядає діяльність учителя як творчість і вбачає мету освіти в розвитку самодіяльності й активності учнів. Методика Лідії Платонівни була побудована на використанні емоцій, творчої атмосфери в класі, розвитку інтуїції, а самі дидактичні ідеї Л. Дєполович формувалися й розвивалися відповідно до творчих пошуків української педагогічної думки.

Результат історико-педагогічного дослідження педагогічної та науково-методичної діяльності Л. Дєполович підтверджує приналежність її до когорти визначних представників вітчизняної педагогічної думки, фундаторів нової української педагогіки другої половини XIX – першої половини XX століття. Оцінюючи внесок Л. Дєполович в освітній процес, можна констатувати, що її педагогічна діяльність є науковою, методологічно обґрунтованою й практично апробованою.

Вивчення творчого доробку педагога довело актуальність її ідей для сучасного процесу реформування національної системи освіти.

ВИСНОВКИ

У ході виконання дисертаційного дослідження були отримані результати, які дозволили сформулювати такі **висновки**:

1. Уперше здійснено комплексний аналіз педагогічної та науково-методичної діяльності автора навчальних книг, педагога-методиста початкової школи 20-30-х років XX століття Л.П. Дєполович.

Аналіз історико-педагогічної, філософської, історико-мовознавчої, психолого-педагогічної літератури показав, що педагогічна спадщина Л. Дєполович (підручники, навчальні та методичні посібники) є цінним джерелом для вивчення її світоглядних, науково-педагогічних засад і педагогічних ідей, розкриття непересічного педагогічного таланту, визначення внеску педагога в розвиток вітчизняної педагогіки.

Встановлено, що формування світоглядних та педагогічних ідей Л. Дєполович детерміновано групою чинників:

- *зовнішніх*, які включають особливості економічної, політичної, освітньо-культурної ситуації в країні другої половини XIX – першої половини XX століття, що характеризувалася перетвореннями в культурі та системі соціальних стосунків, новій ідеології, розвитком і реформуванням системи освіти, закладанням фундаменту нової гуманістичної парадигми та її експериментального апробування в різних авторських системах, концепціях.

- *внутрішніх*, які сприяли становленню світоглядної та професійної позиції Л. Дєполович: *макросередовище* (виховання в родині православного священика), *система освіти*, в умовах якої здійснювалось її навчання (Ковчинська земська школа – одна з кращих шкіл Чернігівського повіту,

Чернігівська жіноча гімназія), спілкування й співпраця з передовими педагогами свого часу, її сучасниками О. Музиченком, О. Астрябом, Т. Гурвич, Т. Пасікою та ін., що суттєво вплинули на світосприйняття та життєві переконання Л. Дєполович і зумовили мотивацію до педагогічної та видавничої діяльності досліджуваного періоду.

Ґрунтовний аналіз діяльності та спадщини Л. Дєполович дав можливість *уперше* визначити й охарактеризувати основні етапи життєтворчості персоналії: *1869-1893 pp.* – період дитячих, юнацьких (студентських) років, становлення Л. Дєполович як особистості, навчання в Ковчинській земській школі та Чернігівській жіночій гімназії; *1894-1927 pp.* – набуття вчительського досвіду в сільських школах Чернігівщини та м. Чернігова (с. Количівка (1894-1900 pp.), с. Ковчин (1900-1908 pp.) Чернігівської губернії та м. Чернігів (1908-1927 pp.); упорядкування свого першого авторського букваря «Нумо читати!» (1926 р.); *1927-30-ті pp.* – період учителювання в школах Києва, написання підручників, посібників, методичних рекомендацій для українських шкіл; *1941-1943 pp.* – трагічний період життя в окупованому Києві, потерпання від холоду й голоду.

2. З'ясовано, що педагог розробила й редагувала більше п'ятдесяти різноманітних видань букварів (у тому числі й для шкіл грамоти, трудшкіл), читанок, математичних задачників, методичних розробок. Вони сприяли практичному оновленню вітчизняної школи та були об'єднані єдиною гуманістичною метою – необхідністю вдосконалення змісту освіти, виховання та розвитку особистості учня. Їхні методично-функціональні засади щодо структури й принципів підбору програмового матеріалу, логіки й способів його подання розглядаємо актуальними.

Установлено, що буквар Л. Дєполович 1938 року видання витримав 19 перевидань, за ним українські діти навчалися до кінця 1960-х років. Буквар перевидавався й окупаційною владою під час Великої Вітчизняної війни. За підручниками Л. Дєполович навчалися також тривалий період не лише діти України, а й діти українських емігрантів за кордоном. Зокрема, у Канаді вивчення української мови за підручниками Л. Дєполович продовжувалося ще й на початку ХХІ століття.

Визначено, що в 30-60-ті роки ХХ століття підручники Л. Дєполович були одними з найпоширеніших в Україні. Їх тиражі сягали до 1 000 000 примірників. За підручниками Л. Дєполович навчалось не одне покоління українських дітей. У ході проведення аналізу підручників встановлені причини їх тривалого використання. По-перше, підручники Л. Дєполович, з одного боку, мають наукову основу і, разом з тим, є доступними відповідному віку учнів, бо в них урахovanі інтереси дітей, особливості їх психічних процесів – сприйняття, мислення, запам'ятовування, стимулюють потребу, волю школярів у пізнанні. По-друге, систематичний виклад навчального матеріалу в підручниках Лідії Платонівни здійснюється в єдності з методами пізнання й відрізняється популярністю, цікавістю, проблемністю. По-третє, за формою викладу підручники Л. Дєполович є

компактними, лаконічними, містять матеріал високого ступеня узагальнення з достатнім обсягом фактичного матеріалу. По-четверте, виключно всі підручники Л. Дєполович багаті на ілюстративний матеріал, що поглиблює пізнавальну мотивацію.

3. З'ясовано, що освітня діяльність Л. Дєполович охоплювала педагогічний та методичний аспекти, а основними видами стали викладацька й виховна робота.

У значній частині праць Л. Дєполович порушено питання методики викладання, структури уроку, використання наочності, проведення практичних занять. Загальнодидактичний напрям діяльності Л. Дєполович характеризується оновленням, збагаченням і удосконаленням змісту, методів і форм викладання; написанням підручників і посібників для початкової школи; значним внеском у методику викладання.

Чільне місце в теоретико-методичних працях педагога посідають *принципи організації навчання й виховання* в школах: принцип розвивального навчання; принцип науковості; принцип свідомого засвоєння знань; принцип активності й самостійності; принцип наочності; принцип доступності; принцип ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з життям, з практикою; принцип природовідповідності; принцип раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи та принцип гуманності із використанням трьох груп *методів навчання*: словесних (розповідь, пояснення, бесіда, робота з підручником), наочних (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження) та практичних (робота на прищільній ділянці, участь у дослідах), обґрунтовано технологію їх комплексного використання в навчально-виховному процесі.

Ефективними засобами навчання в 20-30-х роках ХХ століття педагог Л. Дєполович вважала: об'єкти навколишнього середовища; підручники, навчальні посібники та їх технічні процедури; графічні засоби (картини, малюнки, схеми тощо); прилади й засоби для демонстрації, рухоме приладдя; приміщення школи та навчальної кімнати; меблі та класну дошку тощо.

Провідними ідеями Л. Дєполович щодо розбудови української національної школи були: здобуття освіти рідною мовою; організація навчально-виховного процесу в школі на основі принципів гуманізму, поваги до особистості учня, народності, культуровідповідності та соціальної зумовленості навчання й виховання; виховання особистості, здатної до самореалізації можливостей, застосування набутих знань для власного та суспільного блага; активної участі учня у вирішенні навчально-виховних завдань; пріоритетність у навчально-виховному процесі розумового, трудового, морального та естетичного розвитку учня, врахування його індивідуальних можливостей; організація самоосвіти й самовиховання учнівської молоді та дорослого населення.

4. Установлено, що педагогічні й методичні ідеї Л. Дєполович не

втратили своєї актуальності й у сучасних умовах реформування національної школи в Україні. Їх можна використовувати в дошкільних і шкільних навчальних закладах для вдосконалення форм і методів навчання й виховання, формування цілісної системи науково-методичного забезпечення середньої та спеціальної педагогічної освіти.

За умов відродження національної культури й освіти, інтегрування та диференціації навчально-виховного процесу низка поглядів Л. Деполович є принципово важливою. Зокрема, це її ідеї з проблем індивідуалізації процесу навчання, диференційованого та особистісно орієнтованого підходів до навчання, ігрової діяльності на уроці, необхідності збереження та зміцнення здоров'я дітей та ефективності використання міжпредметних зв'язків у навчанні та вихованні.

Матеріали дослідження свідчать про незаперечне вагоме значення педагогічного феномену й спадщини Л. Деполович для сьогодення та можливості їх використання в сучасній освітній практиці. Чимало з її ідей тією чи іншою мірою знайшли відображення в положеннях державних документів про освіту та школу в Україні (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та ін.), а також в результатах сучасних науково-педагогічних пошуків (О. Савченко, О. Дубогай, Т. Решетука, Т. Сліпченко, І. Бех, І. Волкова, В. Олійник, Т. Бойченко, О. Ващенко, С. Свириденко, О. Пехота, Н. Компанець, Н. Слюсаренко, Л. Тимошевська, В. Паламарчук, Л. Яцента, О. Бігич, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Лобко-Лобановська, О. Ємеліна, П. Сікорський, Г. Коберник, М. Богданович, М. Козак, Я. Король, С. Логачевська, В. Скакун та ін.).

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що Л. Деполович здійснила вагомий внесок у становлення та розвиток методики навчання грамоти та підручникотворення. У нових соціально-економічних умовах, коли перед освітянами стоїть завдання щодо створення освіти XXI століття, провідні ідеї та напрацювання Л. Деполович заслуговують на увагу й використання. Її праці в галузі педагогіки збагачують фонд української педагогічної науки й мають велике наукове значення. Відповідно, вивчення життя й діяльності чернігівського педагога, її творчої спадщини набуває особливої актуальності в умовах сьогодення та сприяє трансформуванню її педагогічних ідей у систему сучасної освіти.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої теми. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок варто вважати більш глибоке вивчення змісту шкільних підручників, видавничої та суспільної діяльності Л. Деполович.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Халімон Н. М. Методичні ідеї Л.П. Дєполович та їх роль у сучасному навчально-освітньому процесі України / Н. М. Халімон // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 67. Серія : педагогічні науки. Актуальні питання розвитку педагогіки : Збірник. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – № 67. – С. 199–202.
2. Халімон Н. М. Видавнича діяльність Л.П. Дєполович (1869 – 1943) / Н. М. Халімон // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 79. Серія : педагогічні науки. Актуальні проблеми педагогічної освіти : Збірник. – Чернігів : ЧНПУ, 2010. – № 79. – С. 245–248.
3. Халімон Н. М. Етапи становлення методичних принципів навчання в педагогічній спадщині Л. Дєполович (1869-1943 рр.) / Н. М. Халімон // Другі Фльорівські читання: матеріали науково-практичної конференції (м. Чернігів, 12 жовтня 2011 року). – Чернігів, 2011. – С.114–117.
4. Халімон Н. М. Учителем школа стоїть / С. М. Спудай, Н. М. Халімон. – Київ : «Логос», 2012. – 255 с.
5. Халімон Н. М. Феномен букваря Л.П. Дєполович / Н. М. Халімон // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 97. Серія : педагогічні науки. Вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку освіти : Збірник. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – № 97. – С. 299–301.
6. Халімон Н. М. Впровадження методів, засобів та форм навчання Л. Дєполович в умовах сучасної школи / Н. М. Халімон – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2013. – 48 с.
7. Халімон Н. Н. К вопросу педагогической этики / Н. Н. Халімон // Бъдещето въпроси от света на науката – 2013 : материали за IX Международна научна практична конференция (17–25 декември, 2013). – Т. 21. – Педагогически науки. – София «Бял ГРАД-БД» ООД. – 2013. – С. 91–94.
8. Халімон Н. М. Ідея букваря в історії української культури. Внесок Л. Дєполович у розвиток національної букваристики / Н. М. Халімон // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Випуск XXXIV. Збірник наукових праць. – Харків, 2014. – № 34. – С. 246–252.
9. Халімон Н. Н. О развитии школьного музея и его роли в учебно-воспитательном процессе. / Н. Н. Халімон // Moderni vymozenosti vedy – 2014 : materialy X Mezinarodni vedecko-prakticka conference (27.01.2014 – 05.02.2014). – Dil 17. – Pedagogika. – Praha Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 2014. – С. 54–58.
10. Halimon N. A person of Lidiya Depolovych in the history of Ukrainian education / N. Halimon // Fundacja «Oswiata I Nauka Bez Granic PRO FUTURO». Kelm. – № 1(5), marzec . – 2014. – P. 88–91.

АНОТАЦІЇ

Халімон Н.М. Педагогічна і науково-методична діяльність Л.П. Дєполович (1869-1943 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2014.

У дисертації вперше зроблено спробу на основі аналізу першоджерел розкрити феномен педагогічної персоналії Л. Дєполович – автора численних підручників та методичних посібників, автора довоєнного букваря для учнів, що витримав 19-ть видань; проаналізовано основні напрями науково-педагогічної діяльності, обґрунтовано провідні педагогічні ідеї (з проблем індивідуалізації процесу навчання, диференційованого та особистісно орієнтованого підходів до навчання, ігрової діяльності на уроці, необхідності збереження та зміцнення здоров'я дітей та ефективності використання міжпредметних зв'язків у навчанні та вихованні); визначено провідні ідеї Л. Дєполович щодо розбудови української національної школи (здобуття освіти рідною мовою; організація навчально-виховного процесу в школі на основі принципів гуманізму, поваги до особистості учня, народності, культуровідповідності та соціальної зумовленості навчання й виховання; виховання особистості, здатної до самореалізації можливостей, застосування набутих знань для власного та суспільного блага; активної участі учня у вирішенні навчально-виховних завдань; пріоритетність у навчально-виховному процесі розумового, трудового, морального та естетичного розвитку учня, врахування його індивідуальних можливостей; організація самоосвіти й самовиховання учнівської молоді та дорослого населення); досліджено внесок Л. Дєполович у становлення та розвиток методики навчання грамоти та підручникотворення; обґрунтовано актуальність і доцільність творчого використання спадщини Л. Дєполович у сучасній педагогічній науці й практиці в контексті модернізації сучасної освіти в Україні.

Ключові слова: Л. Дєполович, освіта, вчитель, педагогічний феномен, науково-просвітницька діяльність, педагогічні ідеї, методологічні принципи, педагогічний інструментарій.

Халімон Наталия Николаевна. Педагогическая и научно-методическая деятельность Л.П. Дєполович (1869-1943 гг.). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2014.

В диссертации впервые предпринята попытка на основе анализа первоисточников раскрыть феномен педагогической персоналии Л. Дєполович – автора многочисленных учебников и методических

пособий, автора довоенного букваря для учащихся, выдержавшего 19-ть изданий.

В ходе исследования определены предусловия формирования мировоззренческих убеждений и жизненных ценностей Л. Дедюлович. Установлено, что Л. Дедюлович была автором почти пятидесяти различных изданий букварей, читанок, задачникoв, методических разработок. По её учебникам учились дети многих поколений в Украине и даже за её пределами. Как оказалось, по букварю Л. Дедюлович обучались украинскому языку дети украинских эмигрантов Канады и других стран вплоть до начала XXI века.

Изучение и анализ содержания учебников Л. Дедюлович даёт возможность утверждать, что педагог реализовала дидактические принципы доступности (в изложении учебного материала), народности и гуманности (в содержании), последовательности (в тематическом подборе и размещении текстовых и дидактических материалов), научности, связи с жизнью, что есть главным условием эффективности осуществления учебно-воспитательного процесса.

На основе анализа учебно-методической литературы Л. Дедюлович и архивных материалов проанализированы основные направления научно-педагогической деятельности; принципы, методы, средства и формы обучения; обоснованно ведущие педагогические идеи (по проблемам индивидуализации процесса обучения, дифференцированного и личноcтно ориентированного подходов к обучению, игровой деятельности на уроке, необходимости сохранения и укрепления здоровья детей и эффективности использования междупредметных связей в обучении и воспитании); определены ведущие идеи Л. Дедюлович по развитию украинской национальной школы (получение образования на родном языке, организация учебно-воспитательного процесса в школе на основе принципов гуманизма, уважения к личности ученика, народности, культуросообразности и социальной обусловленности обучения и воспитания; воспитание личности, способной к самореализации возможностей, применение приобретенных знаний для собственного и общественного блага; активного участия ученика в решении учебно-воспитательных задач; приоритетность в учебно-воспитательном процессе умственного, трудового, нравственного и эстетического развития ученика, учет его индивидуальных возможностей, организация самообразования и самовоспитания учащейся молодежи и взрослого населения); исследованы вклад Л. Дедюлович в становление и развитие методики обучения грамоте и создании учебников; обоснована актуальность и целесообразность творческого использования наследия Л. Дедюлович в современной педагогической науке и практике в контексте модернизации современного образования в Украине.

Результаты исследования дают основания считать, что Л. Дедюлович осуществила огромный вклад в становление и развитие методики обучения

грамоты и буваристики. Соответственно, изучение жизни и деятельности черниговского педагога, её творческого наследия приобретает особенную актуальность в условиях современности и содействует трансформированию её педагогических идей в систему современного образования.

Ключевые слова: Л. Депенлович, образование, учитель, педагогический феномен, научно-просветительская деятельность, педагогические идеи, методологические принципы, педагогический инструментарий.

Halimon Natalia Mykolaivna. Pedagogical and scientific methodological activity of L.P. Depolovych (1869-1943). - Manuscript.

Thesis for seeking a scientific degree of Master of Pedagogical sciences. Specialty 13.00.01 - theory and history of Pedagogy. – National Pedagogical University after M.P. Dragomanov . – Kiev, 2014.

In the dissertation for first time the attempt is done to light up, on the basis of analysis of original sources the main a pedagogical phenomenon of the Depolovych Lidiya – the author of numerous methodical manuals and manuals for teaching reading and writing, the author of the pre-war ABC-book for students that run in 19 editions.

Pedagogical aspects of the heritage of outstanding Ukrainian teacher are defined.

The historical social and cultural conditions and factors of formation of pedagogical outlook of L. Depolovych are analyzed on the basis of archives sources.

The author of the thesis proves that pedagogical theory of L. Depolovych basis on the methodological principles of realism, social and cultural determinism, nationality.

In the research it is clarified the significance of the scientist's contribution to the methodology of teaching the ethnological imperative of Ukrainian pedagogist's ABC-book is defined.

Key words: L. Depolovych, education, teacher, pedagogical phenomenon, scientific and enlighten activity, methodological principles, pedagogical means and factor.